

УДК 37.01+343

Теличко Наталія Вікторівна,

доктор педагогічних наук, доцент,

Мукачівський державний університет,

Грицько Вікторія Василівна,

викладач, Гуманітарно-педагогічний коледж

Мукачівського державного університету, м. Мукачеве

СПЕЦИФІЧНЕ ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті проаналізовано особливості формування правової культури молодших школярів. Розглянуто функції правової культури учнів початкової школи та їхнє соціально-педагогічне значення. Виокремлено специфічні функції правової культури (пізнавально-перетворювальна, праворегулятивна, ціннісно-нормативна, правосоціалізаційна, комунікативна).

Ключові слова: культура, правова культура, молодші школярі, специфічні функції правової культури, правова освіта, початкова школа.

Постановка проблеми. Діалектика сучасного етапу розвитку українського суспільства в її педагогічній інтерпретації полягає в перетинанні двох взаємопов'язаних тенденцій: з одного боку, індивідуалізації процесів навчання й виховання особистості, запровадження особистісно зорієнтованих підходів до освітнього процесу, а з іншого – винаході й реалізації структурно-функціональної моделі соціалізації людини, зокрема і правової. У розвитку кожного суспільства особливе місце посідає культурна спадкоємність, однак «передача культури» – це лише зовнішній аспект виховання [7, с. 42]. У сучасних соціокультурних умовах власне виховання передбачає створення особистісно-розвивальної ситуації, що забезпечує становлення досвіду суб'єктивності, тобто вироблення свого (особистісного) знання, об'єктивної думки, власної концепції світу (світогляду), персонального стилю, власної структури діяльності. Виховання у вузькому значенні є процесом особистісно утворюючим, відмінним від процедури створення «гвинтика» державно-бюрократичного механізму [1, с. 9].

Одним із провідних принципів сучасної освітньої політики стає її гуманістична спрямованість, що визначає пріоритет загальнолюдських цінностей у виховному процесі, а також створення ефективних умов для розвитку соціально зрілої, вільної особистості, що володіє правовими знаннями, вмінє реалізовувати власну активність, право контролю і самозахисту від правової та політичної нерівності, порушення прав і свобод людини [3, с. 14]. Тому правову культуру слід розглядати як явище духовного порядку, зорієнтоване суспільством на формування та розвиток правосвідомості, її духовно-правової складової та ціннісно-нормативного комплексу особистості й відтак – поведінки і діяльності в соціальній сфері. У концентрованому виді правова культура поєднує правові знання, погляди й установки особистості, а також правову активність, уміння оцінювати власні й чужі дії з позиції діючих законів, обирати для досягнення поставлених цілей лише законні засоби. Тому правова культура є правовою сферою життя соціуму, детермінована суспільно-економічним ладом і характеризується досягнутим рівнем юридичної діяльності, правосвідомості особистості і в цілому правового розвитку громадян [6, с. 3].

Основними компонентами правової культури як духовної системи є суспільна правосвідомість, суб'єкти правової сфери суспільства, юридична діяльність і її культурно-правова продукція [4, с. 86]. Водночас, правова культура суспільства потребує систематичного раціонального формування, стимулювання, позитивного соціального розвитку. Системою заходів, спрямованих на формування політико-правових ідей, норм, принципів, які відображають цінності світової та національної правової культури є правова освіта – формування громадян правової культури. Цей процес здійснюється державними органами, посадовими особами, навчальними закладами та суспільством в цілому.

Мета статті полягає у виокремленні, теоретичному обґрунтуванні специфічних функцій правової культури молодших школярів та визначення їхнього соціально-педагогічного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуалізуючи проблему дослідження правової культури як суспільного явища,

необхідно відзначити найзначущі сучасні теоретичні обґрунтування проблем правової культури та її формування, які відображені в дослідженнях С. Алексєєва, Х. Горлецької, Ю. Козенко, О. Краснокутського, Т. Марусяк, В. Циби та ін. (соціальна цінність права); Н. Кейзер, О. Кобець, І. Сохан, С. Кашперук, О. Косаревської, А. Семітко С. Сидоренко та ін. (формування у школярів поняття правової культури); А. Нікітіна, І. Сизоненко, Н. Суворової, Г. Федотова, О. Хоптяна та ін. (питання змісту і методики правової освіти в школі). Обґрунтуванням для дослідження проблеми формування правової культури в молодшому шкільному віці є принципи, виокремлені в наукових пошуках А. Бодальова, І. Кона, А. Макаренко, Ж. Піаже, К. Роджерса, В. Сухомлинського та ін. Однак, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, події, що відбуваються в українському суспільстві, внесли суттєві корективи у традиційні погляди на шляхи і способи формування правової культури молодших школярів, виявили значні вади у їхньому правовому вихованні, зумовили потребу в пошуку дієвих засобів впливу на правову поведінку.

Результати дослідження. Сучасна освіта взаємопов'язана зі змінами соціальної структури суспільства, новими тенденціями в розвитку права і законодавства, в здійсненні правової підготовки громадян. Лише в процесі організованого, цілеспрямованого і керованого правового навчання і виховання, які органічно утворюють цілісний правоосвітній процес; за допомогою системи спеціальних правових форм і засобів можливе ефективне формування правової культури, правосвідомості як окремих індивідів, так і соціальних груп. Правова освіта є цілеспрямованою діяльністю щодо трансляції (передачі) правової культури, правового досвіду, правових ідеалів і механізмів вирішення конфліктів у суспільстві від одного покоління до іншого. Правова освіта має на меті розвиток правової свідомості особистості та правової культури суспільства в цілому, а її змістом є залучення громадян до знань про державу і право, законність, права і свободи особистості, розуміння сутності правових концепцій, доктрин, вироблення в громадян стійкої орієнтації на законслухняну поведінку.

Для підвищення рівня правової культури суспільства в цілому і для підвищення правової культури особистості необхідна цілеспрямована діяльність державних органів, громадськості щодо формування в усіх громадян правосвідомості, знань, умінь користуватися цінностями, створеними людиною в правовій сфері, прагнення діяти згідно з ними. Іншими словами, для підвищення рівня правової культури необхідна правова освіта особистості. Будучи одним з основних інститутів соціалізації особистості, освітня установа, починаючи із закладів початкової освіти, відіграє особливу роль у процесі формування правової культури учнів, цілеспрямовано формуючи свідомих членів суспільства, здатних орієнтуватися в правовому середовищі й діяти з повним усвідомленням відповідальності за свої рішення та дії.

Правова культура учнів початкових класів у реальному існуванні виконує одночасно декілька специфічних функцій: пізнавально-перетворювальну, праворегулятивну, ціннісно-нормативну, правосоціалізаційну, комунікативну. Одним із

важливих педагогічних аспектів за О. Колосовою є те, що основні функції культуровідповідного виховання передбачають створення різних культурних середовищ, де здійснюватиметься розвиток дитини, набуття нею досвіду культуровідповідної поведінки й надання їй допомоги в культурній самоідентифікації та самореалізації творчих задатків і здібностей [5, с. 55].

Пізнавально-перетворювальна функція правової культури молодших школярів передбачає набуття та застосування правових знань, які дають змогу учневі попереджати можливі помилки, правильно оцінювати конкретні життєві ситуації. Початкові відомості про право дитина отримує в сім'ї. Потім до правового виховання залучаються й інші суб'єкти – освітні установи, держава, соціальні об'єднання тощо. Правову освіту доцільно починати ще в дошкільному та молодшому шкільному віці. Тому в початковій школі в учнів повинні формуватися морально-правові якості особистості, емоції та поведінка.

Всі правові знання будуються поступово на основі певного юридичного досвіду, який впливає на отримання знань як позитивно, так і негативно. В першому випадку досвід прискорює розуміння трансльованого матеріалу, а в іншому – сприяє пероосмисленню раніше неправильно сформованих понять і установок, тому нові знання не знаходять міцної основи. Пізнавально-перетворювальна функція спрямована на отримання юридичних знань щодо правових категорій, норм, законів, традицій, звичаїв, а також направильне застосування на практиці отриманого багажу знань. Адже правові знання мають сенс, лише якщо вони допомагають вирішувати певні юридичні завдання [9, с.189]. Вони дають змогу молодшому школяреві правильно орієнтуватися в правовій ситуації на основі обраного орієнтиру поведінки. Це досить важливо, оскільки, з одного боку, ще існує багато морально застарілих юридичних стереотипів дорослих, які не відповідають інтересам правової держави і громадянського суспільства та здійснюють негативний вплив на дитину, а з іншого – з'явилася реальна загроза порушень закону під прикриттям демагогічних міркувань про свободу особистості, порочну суть яких молодшому школяреві важко розпізнати. Тому пізнавально-перетворювальна функція є свого роду правовою пам'яттю учня, яка виявляється за допомогою інтелектуальної, розумової, теоретичної й організаторської діяльності, спрямованої на усвідомлення складних процесів побудови правової держави і забезпечення становлення громадянського суспільства. Окреслена функція сприяє інтеграції суспільних, групових та особистих інтересів і покликана поставити дитину в центр суспільного розвитку, забезпечити їй гідне існування, відповідні умови життя та праці, моральну справедливість, можливість її всебічного розвитку й у майбутньому – політичну свободу.

Праворегулятивна функція правової культури молодшого школяра спрямована на забезпечення його правової поведінки та цілісності комунікативних зв'язків з правовою системою соціуму, під якою необхідно розуміти сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих підсистем, що утворюють цілісний правовий простір. Ця сукупність володіє специфічними системними, інтеграційними якостями та ознаками самокерованості, має юридичний вплив на суспільне життя. Правова система є основною силою, яка регулює суспільні відносини та здійснює свої функції на основі соціально-економічних, політичних і духовних принципів, що існують у суспільстві на конкретній стадії його розвитку. Праворегулятивна функція правової культури передбачає приведення реальної поведінки молодших школярів відповідно до діючих норм права. Окреслена функція правової культури молодшого школяра допомагає забезпечувати стійкий і динамічний вияв усіх елементів правової системи, в яку він залучений; впорядковувати відносини між самими учнями, між ними і світом дорослих людей, оскільки певним чином їх унормовує, а значить – безпосередньо впливає на вибір правової поведінки залежно від конкретної ситуації. Ця функція є, так званим, посередником між нормами і поведінкою учня початкових класів, окреслює соціальні контури. Праворегулятивна функція правової культури виявляється в тому,

що в процесі безпосереднього впливу правової культури дотримуються юридичні норми; кожен учень, який володіє відповідним рівнем правової культури, визначає конкретний варіант власної поведінки з урахуванням позитивного права; в разі незнання норм права, школяр формує свою поведінку на основі засвоєних цінностей правової культури, інтуїтивно обираючи правильний шлях; правове регулювання координується з іншими видами соціальних регуляторів [8, с. 15].

Ціннісно-нормативна функція правової культури молодших школярів реалізується на основі системи правових цінностей. Ця функція дає можливість учневі початкових класів оцінювати багато суспільних явищ і процесів, правові норми та інші елементи, що становлять у сукупності рівень правової культури конкретного суспільства за специфічними правовими критеріями оцінювання. Тому правова культура характеризується як найважливіша субстанція, яка проникає фактично всюди й виявляється в найрізноманітніших формах. Основним завданням цієї функції є залучення молодшого школяра до системи ціннісно-смыслових і нормативно-регулятивних категорій сучасних спільнот. Засвоєння правових цінностей зорієнтовується на розвиток і саморозвиток учнів початкових класів, яке зумовлює їхнє самовдосконалення шляхом формування громадянських якостей, моральних оцінок, естетичних смаків, інтелектуальних і пізнавальних здібностей, засвоєння правових норм. Оцінка характеризує реакцію свідомості на право і виявляється як емоційні відносини: неприйняття (правовий нігілізм) або схвалення права [4, с. 86]. Тут важливо є емоційна складова, оскільки емоційне ставлення відображається у визначенні значущості отриманих знань і можливості їхнього застосування. Адже емоційно забарвлені знання формують схильність особистості (особливо дитини) до певної поведінки. Оцінювальна діяльність полягає в зіставленні фактів з відповідними соціально-правовими цінностями (свобода, рівність, справедливість, гуманізм тощо). Присвоєння особистістю універсальних гуманістичних цінностей (оволодіння ідеальною формою) передбачає становлення молодшого школяра як суб'єкта власної поведінки.

Правосоціалізаційна функція правової культури молодших школярів необхідна для їхнього відносно безконфліктного входження в суспільні відносини. Ця функція полягає в шанобливому ставленні до норм права, адже якщо закони в певній мірі відповідають вимогам часу, то всі члени спільноти повинні сприймати їх позитивно. Правосоціалізаційна функція реалізується повною мірою лише тоді, коли в суспільстві домінують індивіди, які мають високі особистісно-правові якості [3, с. 14]. Тому потрібна цілеспрямована педагогічна робота в цьому напрямі. Дуже важливими є заходи щодо реалізації відповідних соціально-педагогічних програм задля активізації процесів самовиховання особистості вже на ранніх етапах її розвитку. Необхідно виховувати в молодших школярах громадян, висококультурних особистостей, носіїв розвиненої правосвідомості та правової культури, процес формування яких органічно входить у загальні процеси морального становлення і правової соціалізації. Отже, правосоціалізаційна функція дасть змогу здійснити надійний захист молодших школярів від дестабілізуючого впливу кримінальних і асоціальних угруповань. Для цього необхідно, щоб на рівні правосвідомості як системотвірного компонента правової культури кожного учня початкової школи були закріплені моральні та правові цінності.

Комунікативна функція правової культури забезпечує спілкування молодших школярів у соціально-правовій сфері. Це найважливіша умова засвоєння духовних цінностей, формування та розвитку особистості. Спілкування супроводжує всі ці процеси, сприяє їхньому здійсненню. Одним із проявів спілкування є обмін правовими цінностями та смислами, це свого роду «спілкування правосвідомості» [2, с. 233].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, правова культура молодших школярів виконує одночасно декілька суспільно важливих функцій. Їхнє соціально-педагогічне значення

зводиться, передусім, до засвоєння учнем початкової школи необхідних морально-правових цінностей, отримання правового досвіду від старшого покоління, підтримки необхідного рівня правосвідомості українських громадян та її позитивного впливу на життєво важливі сфери суспільних взаємовідносин.

Отримані результати дають можливість у майбутньому

здійснити компаративний аналіз формування педагогічної культури молодших школярів у загальноосвітніх навчальних закладах, а також дослідити процес професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування правової культури молодших школярів.

Список використаних джерел

1. Абрамова В.М. Правова соціалізація особистості як об'єкт теоретико-правового дослідження / В.М.Абрамова, В.Ю.Швачка // Юридична наука. – 2011. – № 3. – С. 7–13.
2. Дерев'янка Н. Формування громадянської культури особистості школяра: навч.-метод. посіб. / Надія Дерев'янка, Володимир Костів; за ред. В. Костіва. – К.: ТОВ «Праймдрук», 2011. – 352 с.
3. Задорожна Г. Правове виховання особистості дитини: поняття, сутність, особливості / Ганна Задорожна // Педагогічний часопис Волині. – №4 (7). – 2017. – С. 12–17.
4. Коваленко І.І. До питання про функції правової культури / І.І.Коваленко, Т.А.Цувіна // Наукові записки Харківського університету повітряних сил. Сер. : Соціальна філософія, психологія. – 2009. – Вип.2. – С. 84–89.
5. Колосова О.В. Формування в учнів початкових класів основ правової культури: аспект шкільної дисципліни / О.В. Колосова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – 2010. – Вип. 8. – С. 54–57.
6. Левковская Н.Г. Формирование правовой культуры младшего школьника: автореф. дис. на стиск. науч. степ. канд. пед. наук: 13.00.01 / Наталья Гачайевна Левковская. – Волгоград, 2011. – 23 с.
7. Медведчук В.В. Правова культура і правова держава: проблеми взаємозв'язку і розвитку / В.В.Медведчук // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 3–4. – С. 37–54.
8. Федосов А.Ю. Методическая система правового воспитания школьников в аспекте применения средств информационно-коммуникационных технологий / А.Ю.Федосов // Информатика и образование. – 2008. – № 6. – С.13–15.
9. Федосов А.Ю. Формирование начал информационно-правовой культуры младшего школьника / А.Ю.Федосов // Герценовские чтения. Начальное образование. – 2011. – № 1. – С. 187–192.

References

1. Abramova V.M. Pravova sotsializatsiya osobystosti yak ob'iekt teoretyko-pravovoho doslidzhennya / V.M.Abramova, V.Y.Shvachka // Yurydychna nauka. – 2011. – № 3. – S. 7–13.
2. Derevianko N. Formuvannya hromadyanskoyi kultury osobystosti shkolyara: navch.-metod. posib. / Nadiya Derevianko, Volodymyr Kostiv; za red. V. Kostiva. – K.: TOV «Praymdruk», 2011. – 352 s.
3. Zadorozhna H. Pravove vykhovannya osobystosti dytyny : ponyattya, sutnist, osoblyvosti / Hanna Zadorozhna // Pedahohichnyy chasopys Volyni. – № 4 (7). – 2017. – S. 12–17.
4. Kovalenko I.I. Do pytannia pro funktsiyi pravovoyi kultury / I.I.Kovalenko, T.A.Tsuvina // Naukovi zapysky Kharkivskoho universytetu povitryanykh syl. Ser.: Sotsialna filosofiya, psykholohiya. – 2009. – Vyp. 2. – S. 84–89.
5. Kolosova O.V. Formuvannya v uchniv pochatkovykh klasiv osnov pravovoyi kultury: aspekt shkilnoyi dystsypliny / O.V.Kolosova // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhayla Kotsyubynskoho. – 2010. – Vyp. 8. – S. 54–57.
6. Levkovskaya N.H. Formyrovanye pravovoy kultury mladsheho shkolnyka : avtoref. dys. na stysk. nauch. step. kand. ped. nauk : 13.00.01 / Nataliya Hachayevna Levkovskaya. – Volhohrad, 2011. – 23 s.
7. Medvedchuk V.V. Pravova kultura i pravova derzhava: problemy vzayemozv'yazku i rozvytku / V.V.Medvedchuk // Visnyk Akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny. – 2003. – № 3–4. – S. 37–54.
8. Fedosov A.YU. Metodycheskaya sistema pravovoho vospitaniya shkolnikov v aspekte primeneniya sredstv informatsionno-kommunykatyionnykh tekhnolohyy / A.Y.Fedosov // Informatyka y obrazovanye. – 2008. – № 6. – S.13–15.
9. Fedosov A.YU. Formyrovanye nachal ynformatsyonno-pravovoy kultury mladsheho shkolnyka / A.YU.Fedosov // Hertsenovskyye chtenyaya. Nachalnoe obrazovanye. – 2011. – № 1. – S. 187–192

В статті проаналізовані особливості формування правової культури молодших школярів. Розглянуті функції правової культури учнів початкової школи та їх соціально-педагогічне значення. Виділені специфічні функції правової культури (пізнавально-педагогічна, праворегулятивна, ціннісно-нормативна, правосоціалізаційна, комунікативна).

Ключевые слова: культура, правова культура, молодші школярі, специфічні функції правової культури, правове формування, початкова школа.

The article presents the analysis of formation peculiarities of law culture of junior schoolchildren. The basic aim of formation of law culture of primary school pupils is the preservation and development of spiritual and law values, transmission of appropriate experience to the youth, support of mechanisms of reproduction of the legal consciousness of the Ukrainian people and its influence onto the vital spheres of social. Formation of law culture of junior schoolchildren is made in the process of law education – purposeful activity concerning the translation (transmission) of law culture, law experience, law ideals and mechanisms of conflict resolution in a society from one generation to another, and its content is to involve primary school pupils into the study about state and law, legality, rights and freedoms of the individual, understanding the essence of law concepts, doctrines, development of a stable orientation to law-abiding behavior. The article aims at singling out, theoretical grounding of specific functions of law culture of junior schoolchildren and determining their social and educational meaning. The functions of the legal culture of elementary school students and their socio-pedagogical significance are considered in the article. The following specific functions of law culture are singled out (cognitive-transformative, law-regulative, valueable and normative, law and socializing, social-legal, communicative). The law-regulating function of the law culture of junior pupils provides a stable and dynamic manifestation of all elements of the law system in which he is involved; organizes the relationships between the pupils themselves, between pupils and the world of adults, and influences the choice of legal behavior depending on the particular situation. The main task of the value-normative function is the involvement of the junior pupil in the system of value-meaningful and normative-regulatory categories of modern communities. The law-socializing function of the law culture of junior pupils is necessary for a relatively non-conflict entry of students into social relations and consists in respectful attitude to the norms of law for the purpose of reliable protection of junior pupils from the destabilizing influence of criminal groups. The communicative function of law culture provides communication of junior pupils in the social and legal sphere.

Key words: culture, law culture, junior schoolchildren, specific functions of law culture, law education, primary school.